

ELS PAISATGES DE CATALUNYA

El Rosselló

14 i 15 d'abril de 2018

Itinerari: Els Orgues d'Illa, Sant Martí del Canigó, Sant Miquel de Cuixà i Cap de Leucata

SEAS

Secció Excursionista de l'Ateneu Santjustenc (SEAS)

www.santjust.org/seas

Els Orgues d'Illa o de la Sibil·la.

El Rosselló

El Rosselló constitueix una àmplia plana eminentment agrícola, en el límit septentrional dels Països Catalans, dedicada avui dia sobretot al conreu de la vinya, dels fruiters i de plantes farratgeres. El Rosselló, junt amb el Conflent, el Vallespir, el Capcir i mitja Cerdanya van ser cedits a França el 1659 dins el marc del Tractat dels Pirineus, que marcava la fi de la Guerra dels 30 anys, entre el rei francès Lluís XIV i l'espanyol Felip IV. Però la cessió d'aquestes terres no va quedar consolidada fins a l'any 1720, ja que durant més de mig segle hi hagueren disputes sobre aquest tractat, que no fou acceptat pels habitants d'aquestes terres, i que de fet s'acaben quan un altre Borbó, Felip V, es consolida en el tro d'Espanya.

El límit entre les terres catalanes i les d'Occitània venia marcat, al nord, per les aspres terres calcàries de

les Corberes i per la sèrie de llacunes, que junt a la costa s'estenen entre Salses i Narbona, terres d'aiguamolls, improductives i difícilment habitables, fins a l'arribada del turisme.

Des del punt de vista geològic, el Rosselló és una fossa enfonsada entre el Pirineu i les Corberes, que constitueix el contrafort meridional del Massís Central Francès. Al igual que les fosses de Cerdanya i de l'Alt Urgell, es va formar a mitjans de l'Era Terciària, fa uns 14 milions, com a conseqüència de moviments de reajustament dels Pirineus, però a diferència d'aquestes altres fosses, el Rosselló estava obert al mar, el que fa que la seva evolució sigui lleugerament diferent. Quan es produeix l'esfondrament d'aquesta fossa, el nivell del mar estava uns 100 m per sobre del nivell actual; un braç de mar penetrava pel que ara és la vall del Tet fins més amunt de Prada de Con-

Una de les xemeneies de fada amb el seu barret.

fent. Els rius que procedien de les recentment formades serres pirinenques van anar omplint aquesta fossa de sediments marins de poca profunditat, principalment conglomerats i sorres de platja, convertint-la en una plana, amb pocs relleus residuals, i amb el clima i l'aspecte de l'actual sabana africana.

Fa poc menys de 6 milions d'anys, es va produir un fet extraordinari, el que els geòlegs coneixen com a crisi del Messinià. Degut als moviments entre el continent africà i la península Ibèrica, es va estroncar la comunicació del Mediterrani amb l'oceà Atlàntic, la qual cosa comportà que el mar interior s'evaporés en gran part i en pocs anys el nivell del mar Mediterrani se situà 1.500 m per sota del nivell actual. En aquestes circumstàncies, els rius excavaren profundes valls i engorjats per assolir el nou nivell de base. L'entalla de molts d'aquests canyons, avui submarins, són ben visibles en el marge actual de la plataforma continental. Alguns dels més emblemàtics són el de La Fornera, davant de Palamós, el del Cap de Creus, o el de Lacaze, que podria correspondre a un antic curs del Tet. L'erosió d'aquests rius s'emportà, amb poc menys d'un milió d'anys, gran part dels sediments que havien reomplert la fossa del Rosselló. Al final del període Messinià, ara fa 5 milions d'anys, moviments tectònics en l'àrea de les Bètiques comportà de nou l'obertura de la comunicació entre el Mediterrani i l'Atlàntic. El nivell de l'aigua va pujar fins a 80 m sobre el nivell actual i el Rosselló es converteix de nou en un àrea deltaica on hi desemboquen els rius

que erosionen el vessant nord del Pirineu Oriental i les Corberes. De nou, sediments de sorres de platja es dipositen en la part més interior de la regió, reomplint les profundes valls que es varen excavar durant la crisi messiniana, mentre que sediments marins ocupen les zones més profundes i properes al mar.

Cap al final de l'Era Terciària, fa uns 2 milions d'anys, la línia de costa se situa molt a prop de l'actual i tot el Rosselló es converteix en una gran plana deltaica esquitxada de llacunes i maresmes. Durant tot el Quaternari, les oscil·lacions del mar, de més 100 a menys 100 m respecte del nivell del mar actual, degudes als episodis de glaciació, ajuden a l'esglaonament de les terrasses fluvials i a acabar de configurar aquesta zona deltaica, testimonis actuals de la qual en són les llacunes i aiguamolls que ressegueixen tota la costa rossellonenca, sobretot en el seu extrem més septentrional entre Salses i Narbona.

Els Orgues d'Illa o de la Sibil·la

A prop d'Illa de Tet, trobem una formació de xemeneies de fades o *demoiselles coiffées* (senyoretetes amb barret), de poca extensió, però d'una vellesa extraordinària, que bé mereix una visita. És el que es coneix com a Orgues d'Illa o de la Sibil·la, nom que prové del castell que hi ha a prop i on segons la llegenda Andreu de Fenullet, vescomte d'Illa, va assassinar en el s XIV la seva muller, Sibil·la de Narbona. De totes formes, la denominació del lloc és recent, ja que clàssicament, abans de ser famós, es coneixia com els Terrers.

El nivell actual del Tet es troba encaixat uns 40 m per sota del nivell que aquest riu tenia al començament del Quaternari, ara fa 2 milions d'anys. En alguns indrets el riu s'encaixa en les sorres del final del Terciari, les quals van formar l'antic delta del Rosselló. Aquestes

Estany de Salses-Leucata amb el Canigó al fons.

sorres de platja, poc consistents, en les parets escarpades del riu són fàcilment erosionades, sobretot pels aiguats característics del clima mediterrani. En alguns punts, on els nivells de sorres estan protegits pels dipòsits fluvials del Quaternari antic, formats per graves més consistents que les sorres, es poden formar les curioses formes de les xemeneies de fades. Són agulles aïllades per l'erosió, que es conserven gràcies al barret de materials més consistents que les recobreixen i protegeixen. De totes maneres són formes efímeres i quan la capa protectora acaba erosionant-se, l'agulla o xemeneia es desfà en pocs temps.

En el paratge conegut com els orgues de la Sibilla o d'Illa hi trobem una bona concentració d'aquestes formes que l'hi confereixen un encant particular, però formes similars les podem trobar al llarg de la vall del Tet, entre Millars i Prada, i sobretot al peu del altiplà de Montalbà.

El cap i l'estany de Leucata

Els estanys de Salses-Leucata i de La Berre, al sud de Narbona, són els més grans i importants que queden de tot el conjunt d'estanys i maresmes que ocupaven

Els escarpats del Cap de Leucata.

el Rosselló i que, des de l'Edat Mitjana, en gran part han estat dessecats per a aprofitar-los per al conreu.

L'Estany de Salses o Leucata té una superfície d'unes 7.000 ha i es comunica amb el mar obert per un petit grau, mantingut artificialment, que interromp l'estreta barra de sorra, que al llarg d'onze quilòmetres separa la llacuna del mar.

L'estany, avui dia, és famós pels conreus d'ostres i musclos que aprofiten les aigües poc profundes de l'estany, però molt riques en nutrients. Si no fos per aquests cultius, l'evolució natural de la llacuna hauria comportat el seu aïllament del mar i la seva progressiva dessecació com ha succeït en altres, com el de Canet, una mica més al sud.

A l'extrem nord de l'estany de Leucata hi trobem un promontori pla, que s'eleva uns 40 m sobre el nivell del mar i els terrenys que l'envolten, que es coneix amb el nom de Cap de Leucata. És una antiga illa, formada per calcàries lacustres del final de l'Era Terciària, que amb el temps ha quedat unida al continent pel creixement de les barres de sorra que es formen a nivell de la costa, les mateixes barres que aïllen les maresmes convertint-les en llacunes, al començament amb comunicació amb el mar i després en aiguamolls en tancar-se aquesta comunicació, el que fa que acabin dessecant-se. És l'evolució natural del marge d'un delta, que encara que no sigui prominent cap al mar per l'escassetat de les aportacions actuals de sediments del Tet. No deixa de ser una plana deltaica.

Com ja s'ha dit, el Cap de Leucata és una plataforma calcària, completament plana, amb una erosió càrstica característica i amb una vegetació que recorda la del Garraf, encara que sense la presència de margalló, que té el seu límit septentrional precisament en el massís

Campanar llombard del s XI de Sant Miquel de Cuixà.

de Garraf. Pel costat del mar forma uns magnífics espadats de 40 m d'alçada.

Sant Miquel de Cuixà

Sant Miquel de Cuixà, fundat l'any 879, fou un dels centres monàstics més importants de Catalunya i és el monument preromànic o romànic antic més interessant. Deu el seu origen a l'abadia de Sant Andreu d'Eixalada, avui desapareguda, fundada cap al 840 i situada al capdamunt de la vall del Tet. A la tardor del 878, any de la incorporació del Rosselló i el Vallespir als territoris governats per Miró el Vell, fill de Sunifred I i d'Ermessenda, i germà de Guifré el Pilós, una forta crescuda del riu Tet va destruir el monestir i va obligar els monjos a refugiar-se als voltants. L'aiguat s'emportà l'església, alguns monjos i la documentació. La comunitat va ser transferida a Cuixà, en un petit cenobi dedicat a sant Germà i propietat del pare Protasi, que fou nomenat primer abat al crear-se el monestir l'any següent.

Pels volts del 940, per iniciativa del comte Sunifred, primogènit de Miró II, es va construir una nova església dedicada a Sant Miquel. S'aixecà al sector oest de la de Sant Germà i, a partir d'aquest moment, el monestir és conegut com a Sant Miquel i Sant Germà de Cuixà. Tres anys després, el comte Sunifred i l'abat Ponç iniciaven la reconstrucció de l'església de Sant Miquel.

Durant tot el segle X, les possessions de Cuixà van créixer considerablement, tant pel que fa a terres i dominis com a esglésies que en depenien. D'aquesta manera, si per una banda els dominis llunyans adquirits estenien la resplendor espiritual de l'abadia, les seves possessions del Conflent, la Cerdanya i el Rosselló li asseguraven la puixança territorial indispensable per a un progrés continuat. L'extensió i la varietat de terrenys li proporcionaven un veritable equilibri eco-

Sant Miquel de Cuixà, nau principal de l'església.

nòmic: pastures, boscos, conreus alimentaris, vinyes, molins, explotacions salines i segurament mines de ferro. A mitjan segle X, disposava ja d'un extens patrimoni alodial, amb més d'una vintena d'esglésies parroquials, des del comtat de Tolosa al d'Osona. Per mitjà d'aquests instruments, li eren confirmats tots els béns adquirits fins aleshores i obtenia ensems el doble privilegi d'exempció, el primer concedit a un monestir català, i d'immunitat.

El 956, es reconstrueix l'edifici per fer-lo més suntuós; l'altar major és consagrat el 30 de setembre del 974 per Garí, monjo procedent de Cluny, que estava al capdavant de cinc abadies meridionals, i que fou un dels abats més importants del cenobi. Aquesta vinculació amb l'abat Garí, implicat en la gran política de l'època, va propiciar el retir a Cuixà del Dux de Venècia Pere Orsèol, que va abdicar el 978 i va morir a l'abadia.

L'any 1008, Oliba, tercer fill del comte Oliba Cabreta, és triat abat de Ripoll i de Cuixà, i el 1017 serà nomenat bisbe de Vic i posteriorment fundà el monestir de Montserrat. L'activitat constructora d'Oliba fou encara més important que la del seu predecessor. Afegí a la façana posterior del temple dos corredors i

Sant Miquel de Cuixà, cripta del s.XI.

Detall del claustre del s.XII.

tres absidioles, de manera que formessin una mena de d'ambulatori entorn del presbiteri, i aixecà damunt de l'altar major un cimbori, adornat amb les figures de l'anyell i dels evangelistes, sostingut per quatre columnes de marbre rosa i els corresponents capitells de marbre blanc. Edificà, a més, la cripta circular dita de la Nativitat o del Pessebre, amb un pilar central molt gros, on es venerava la imatge romànica de la Mare de Déu del Pessebre, i també la capella sobreposada de la Trinitat i els dos campanars llombards, a l'extrem dels braços del creuer de la basílica, de quaranta metres d'alçada, dels quals solament es conserva el del costat sud. Oliba va viatjar a Roma i va proclamar la Treva de Déu a la diòcesi d'Elna el 1026. Va morir a Cuixà el 1046.

L'existència d'un escriptori dona testimoni de l'alt nivell cultural assolit pel monestir d'aquella època. Hi foren redactats uns annals continuats poc temps després del 985 a Ripoll (*Cronicó Rivipul-lense I*), l'opuscle sobre Cuixà del monjo Garcies (1040-1046), la vida de Pere Orsèol (cap a la fi del segle ix) i la versió primitiva dels *Gesta comitum Barchinonensium* (1162-1184). Possiblement, hi fou també composta la famosa *Cançó de Santa Fe*, en llengua romànica, vers el 1060.

L'apogeu de riquesa i potència del monestir tingué lloc a la primera meitat del s XII, quan es van construir un imponent claustre de marbre rosat, amb una extensa decoració escultòrica, i el cor alt occidental o tribuna, també de marbre esculpit, per iniciativa de l'abat Gregori (1120-1146). A la segona meitat del segle, començà un període de decadència espiritual i material només compensat, en part, durant el govern de l'abat Gausbert de Castellnou, que restablí el bon ordre a Cuixà i obtingué privilegis de Jaume I.

Els canvis institucionals i econòmics, que afecten l'abadia en el s.XVI, comporten també importants canvis arquitectònics, ja que es passa d'una comunitat monacal a una mena de capítol, on els diferents càrrecs (prior, infermer, sagristà major, cellerer, etc.) tenien residència i rendes pròpies. És probable que la necessitat d'adequar espais privats per a cadascun d'aquells dignataris alterés l'estructura medieval de l'abadia. A més, l'església es transforma afegint-hi capelles laterals, en detriment de les existents a la nau, que es construeixen amb volta catalana de maó.

L'abadia, després d'haver format part de la comunitat benedictina de Narbona, a finals del s.XVI el Papa Clement VIII l'agregà a la Comunitat Tarraconense, d'on formà part fins a la seva extinció l'any 1793. Un dels campanars s'enfonsà arrel d'un terratrèmol i del seu mal estat, l'hivern del 1829.

A començaments del s. XX el monestir era una runa, on s'havien instal·lats unes naus industrials. Els capitells i columnes del claustre es trobaven escampats per tot el Conflent i no en quedaven més d'una dotzena en el seu lloc. L'any 1913, George Grey Barnard va comprar una gran part d'aquest material i va reconstruir, amb bastant encert, una part del claustre en el museu The Cloisters a New York.

En els anys 20, i fins la Segona Guerra Mundial, el monestir fou objecte de diverses fases de restauració, una de les més importants fou la que el 1938 dirigí l'arquitecte i arqueòleg Puig i Cadfalch, que havia abandonat Catalunya per la Guerra Civil. L'any 1955 es reprengué la reconstrucció per part del govern francès, i l'any 1965 uns quants monjos procedents de Montserrat reconstruïren la vida benedictina en el monestir.

Vista de les dues naus que queden del claustre, el que falta es troba al museu dels Cloisters a New York.

Sant Martí del Canigó.

Sant Martí del Canigó

L'abadia de Sant Martí del Canigó, en part germana de la de Cuixà, es troba situada al peu del Canigó, a 1.094 m d'altitud, en un contrafort rocós del massís, una mica al sud de Castell de Vernet, en la comarca del Conflent.

És cap a l'any 997, per iniciativa de Guifré II de Cerdanya, comte de Cerdanya i del Conflent i besnét de Guifré el Pilós, que s'emprenen les obres de construcció de l'abadia per allotjar-hi una comunitat de monjos benedictins. És difícil de comprendre el perquè de la construcció del monestir en un paratge de tan difícil accés i sense terres de conreu i tan a prop del de Cuixà; probablement problemes de la comunitat benedictina o de la política del moment van influir en aquesta decisió. Els primers monjos de Sant Martí procedien de la propera abadia de Sant Miquel de Cuixà.

La construcció de l'església abacial es va fer en dues etapes. La part oriental de l'església inferior és el resultat d'una primera sèrie d'obres, i fou consagrada el 10 de novembre de l'any 1009 per l'abat Oliba, abat de Poblet i de Sant Miquel de Cuixà. Aleshores, es

dedicà a Maria i als sants Martí i Miquel. Alguns anys després, el 1014, l'abadia es va dotar de les relíquies de sant Galderic i es va construir la resta de les esglésies (part occidental i església superior). Aquestes es van tornar a consagrar l'any 1014 o el 1026 (els documents no coincideixen). Això explica la divisió en dues parts del pla de l'església inferior.

Les donacions dels comtes de Cerdanya impulsaren, ràpidament, el creixement de l'abadia. El 1049 hi va morir el comte Guifré II després d'haver passat els últims anys de la seva vida en l'abadia. La vida en aquells paratges es feia difícil i el monestir no tardà en iniciar el seu declivi. A partir del segle XII, va ser sotmesa a l'abadia de la Grassa, prop de Narbona, però els monjos benedictins de Sant Martí del Canigó en rebutjaren l'autoritat. Això va desencadenar una expedició punitiva ordenada per l'abat de l'abadia de la Grassa, que va provocar el saqueig del monestir i la mort d'un monjo. Finalment, el conflicte es va resoldre mitjançant l'arbitratge del papa, que no aturà, però, la decadència de l'abadia. El terratrèmol del dia de la Candelera de 1428 va suposar un altre cop dur per al monestir, destruint les habitacions i malmeten el campanar. La manca de recursos va dificultar la seva reconstrucció.

La vida monàstica es va mantenir difícilment entre els segles XVI i XVIII. L'any 1783, només quedaven cinc monjos d'edat avançada, que van demanar la secularització per a abandonar l'abadia, i el 7 de desembre del mateix any s'acabaren els vuit segles de presència benedictina a Sant Martí del Canigó, després que el papa Pius VI signés la supressió oficial del monestir. Llavors, les relíquies de sant Galderic es van traslladar a la catedral de Perpinyà i va començar un període d'abandonament en què la gent dels pobles del voltant s'emportaren carreus, columnes i, sobretot, els capitells de marbre rosat que en pocs anys

El Claustre inferior amb els dos nivells.

La capella superior de Sant Martí del Canigó s. XI.

Sant Martí del Canigó, campanar del s. XI i absis.

van desaparèixer. Per això, la majoria dels edificis van caure en ruïnes a excepció de la cripta, protegida per un mur que els monjos van construir davant la porta abans de marxar.

De 1902 a 1932, el bisbe de Perpinyà Juli Carsalade du Pont va portar a terme la reconstrucció de l'abadia, comprant les ruïnes i aplegant els elements dispersos per la regió. La compra del monestir es va fer a instàncies de Mn. Jacint Verdaguer, amic seu, i gràcies als donatius de milers de catalans dels dos costats del Pirineu.

De 1952 a 1982, l'abat Bernat de Chabannes, monjo de l'abadia benedictina d'En Calcat (Dornha, departament del Tarn), va continuar la restauració del monestir i hi restablí la vida espiritual. El 1988, el bisbe de Perpinyà Jean Chabbert confià el lloc a la comunitat de les Benaurances per mantenir-hi la vida de pregària i acollir els que volguessin viure un recés espiritual. Vint anys després, el 16 de novembre de 2008, va tornar una part de les relíquies de sant Galderic des de la catedral de Perpinyà.

El Programa

Dissabte 14 d'abril

Sortida de Sant Just a les 7 h des del Parador. Esmorzar a l'àrea de la Jonquera. Arribada prevista a l'Illa a les 10 h

Visita als Orgues d'Illa (caminada de 2 km, durada aproximada d'1 hora). Sense desnivells.

Desplaçament a Castell Vernet. Pujada a Sant Martí del Canigó (2 km, 230 m de desnivell i 45 minuts). Dinar i a les 14 hores visita guiada al monestir.

A les 15 hores baixar de nou a Castell.

De les 17 a les 18 hores visita a Sant Miquel de Cuixà.

Sopar, dormir i esmorzar a l'hotel a Prada de Conflent.

Diumenge 15 d'abril

Esmorzar a les 8 hores

A les 9 h desplaçament en autocar a Leucata (aprox. 1 hora).

A les 10 h sortida de Leucata per fer una volta pel Cap de Leucata, baixar a la platja i continuar fins al Grau, on hi ha el mercat de peix i la possibilitat de degustació d'ostres i musclos i altres delicadeses regades amb vi blanc de la regió.

És una caminada de 10,5 km, sense grans desnivells, amb 150 m de desnivell positiu i 200 m de baixada. Els primers 8 km transcorren per un terreny calcari, pedregós, una gran part per la vora de la cinglera. Després és necessari baixar per terreny urbà fins a la platja, hi ha un tram d'uns 500 m de passeig marítim i finalment 2 km de platja fins al Grau.

Si el temps ho permet hi ha la possibilitat de banyar-se, però l'aigua es força freda en aquesta època de l'any.

Dinar a les 14 h a l'entorn del Grau a la platja, i a les 16 h retorn a Sant Just amb arribada prevista entre les 19 i 20 h.

Lluís Solé

SEAS, abril de 2018

El Grau de Leucata.